

Az 1834-iki erdélyi országgyűlés.

(Töredékek gróf Gyulai Lajos naplójából.)

Marosnémeti és nádaskai gróf Gyulai Lajos naplója nagybecsű adatokat jegyzett fel Erdély közéletéből a múlt évszázad első feléből. A napló a marosnémeti levéltárban maradt fenn s gróf Kuun Géza szeretettel őrizte azt nemcsak nagybátyja iránti kegyeletből, de mint történeti becsű kútfőt is. Egy kötetet már régebben kiadott belőle (Budapesten az Athenaeumnál 1873-ban) s egy közleményt: „Az 1834-iki erdélyi országgyűlés előestéjén“ ez. a. folyóiratunk 1903. I. II. füzetében.

Ennek a közleménynek előszavában írja a Naplóról és írójáról jellemzésül, hogy a napló „jellegét nemcsak az események feljegyzései tárják fel és állapítják meg, hanem gróf Gyulai mindazon bizalmas közlései és közleményei is, melyekben az ő eszméi, gondolatai kifejeztetnek, kedélyhangulata nyilvánul, mert naplóinak minket jelenleg érdeklő részét nemcsak az 1834-iki év eseményeiről írta, hanem sok mindentről, mi okmányai közt s a magán életben, családi körében s barátai-val folytatott társalgása s levelezése kapcsán hatással volt reá. Ezen papírra tett gondolatai, ha az év történeteitől távozni is látszanak, mindazonáltal velük szorosán összefüggnek s ez nem is lehetne másképen egy hazájáért oly melegen érdeklő, nemes szíve végső dobbanásáig érte hevülő hazafi naplójában“.

Alább a naplónak a nagyérdékű 1834-iki erdélyi országgyűlésről szóló részét közöljük. Kétszeres érdeklődéssel és kegyelettel tesszük ezt, egyrészt az író életét és a kor történetét jellemző nagybecsű feljegyzések értékes voltáért, másrészt a közlő iránti mély kegyeletnek áldozva azzal, hogy emez utolsó munkájával, s ebben foglalt megjegyzéseivel az ő immár elköl-

tözött nemes lelkének visszasugárzó fényében gyönyörködhetünk.

Ez év elején személyesen adta át közlés végett, a kívánt bevezetést, már nem írhatta meg hozzá, s engem kért meg, hogy ezt pótoljam. Ez az ő utolsó munkája — mondotta nem rég utolsó látogatásom alkalmával — s ezzel kívánt elbúcsúzni az Erdélyi Muzeum olvasó közönségétől.

Sejtelme — mély fájdalomunkra — korábban, mint hittük, beteljesült s ez valóban utolsó munkája lett a megdicsőült nagy szellemnek.

Szerk.

*

Junius 21-dikén. A 19-én tartott országos gyűlés következtében tegnap 20-dikán, a Diaeta Főherczeg Ferdinánd királi biztos által megnyitattott, beszédjére Jósika¹ felelt, melyet azonban a Rendek magukénak el nem fogadhatván, készülnek egy Adresset szerkeszteni. Ki volt ezen két nap a város és a színház is világitva, hol a népdal elénekeltetett, tegnap a Herczeg lakása alatt ének és muzsika, mely később gróf Nemeshez ment, onnan a Jósika háza mellett — köhrintések között elvonulva, elment a Kendeffi házhoz, hol Wesselényi Miklóst keresték, ki ott nem lévén, a csoport huzamosan ott állott és rendre „éljen“ kiáltások között nevezte meg a jobb hazafiakat és gúnynyal a rosszakat. A mai nemzeti gyűlés a jegyzőkönyvek szerkesztése tárgyában foglalatoskodott, a Bécsbe és Pozsonyba felküldött követek számára elkészítette a visszahívást és lépések tétettek a laistrom dolgában, mely még fel nem olvastatott. Nemes Ádám² a legjobb ember, de a legrosszabb praeses; nem folyhat rendetlenebbül valami, mint elnöksége alatt az eddig tartott három országos gyűlés, mely ugyan a legjobb határozatokat hozta, de már többeket is hozhatott volna, ha az elnök tehetetlensége miatt, oly lassan és zavarosan nem folynak a gyűlések. A legjobb auspiciumok vannak a választásokra nézve, mert az egyetértés oly nagy a képviselőkben, hogy eddig még mindent keresztül vittek, a mit akartak. A köz nemzeti gyűlések megvannak erősödve, ma megjelentek megint a szászok is, a kik emancipálni akarják magukat a Comes, és tulajdonkép a kormány rendelkezési alól és magokat ezentul vett utasításaihoz akarják tartani, melyek a magyar és székely nemzettel való

¹ Báró Jósika János. Gr. K. G.

² Gróf Nemes Ádám diaetalis id. elnök.

egyetértést parancsolják, ott volt a királi tábla nagy része is a mai nemzeti gyűlésben. Az Elnök minden factio mellett is a Felségtől jött parancsolat nyomán a Diaeta folytatására, mint választott elnök megerősített, még ez sem volt elég a factio-nistáknak, mert ők a praesestől elmondott beszédben ezen szó helyett *választás*, azt tették, hogy *óhajtás*, t. i. „Ő Felsége a nemzet óhajtására“, pedig így volt „választására“, gr. Nemest megerősíti elnöknek, hogy a diaetát folytassa. Wesselényi (Miklós) igen jól megmagyarázta s mintegy szájába rágta Nemesnek, hogy ő választott elnök, ahhoz ilyen körülmények között helybenhagyás kívántatván, minthogy a Főherczeg rosszúl lévén informálva, olyannak elismerni nem akarta, máskép nem nézheti, mint választott elnöknek, melyet Nemes nyilvánosan ki is nyilatkoztatott, közmegelegedésére a Rendeknek. Keresztül ment az is, hogy az ítélőmesterek nem substituáltattak, helyükbe más tollvivők választattak, kik aligha egy részben helyüket is el nem fogják foglalni. Kemény Dénes, Horváth¹ és Dinges² a tollvivők; a két első aligha nem fogja az ítélőmesterségre a legtöbb szavazatot elnyerni. Statuum praesidensségre bizonyosan Bethlen János kapta volna a legtöbb szózatot, ha nem deprecálta volna, a mit igen rosszúl is tett; általában ő nem az, a mit ígért, mert nem elég negativ jó szerepet játszani olyannak, kiben több a bizodalom és tehetség, mint Bethlen Jánosban, ki magát most egészen félre látszik húzni. Addig s addig még is követ leszek talán, kézdivásárhelyi egyik követ haza menvén, engem akar javallani maga helyett és csaknem bizonyosnak állította, hogy én leszek; a jövő héten fog érkezni a credentionalis és a nemzeti gyűlésben fogom letenni a hitet, örömet nem titkolom, mert valóban egy oly képviselői karnak tagja lehetni, mint a mostani Erdélyország követjei, a legnagyobb dicsőségben való részesülés. Csak jöjjön a nagy választásig megbízó levelem!

Jun. 22-dikén. Tegnap vacsora után, én, Zeyk Miklós,³ Teleki Elek, Kálnoki, Kemény Gyuri megindulván abban, hogy Haller Istvánnak, Wesselényinek stb. éjjeli muzsikát csináljunk, társaságunk annyira szaporodott, hogy mikor ma megvirradott, száznál is többen voltunk, mert mindenkit felköltöttünk, maga is fel költ és jött tovább velünk; ezeknél voltunk: Haller István,⁴ Wesselényi,⁵ onnan Szász Károly, Bethlen Domokos, Degenfeld,⁶

¹ Felsőbükki Horváth Ferencz.

² Besztercze vidéki követ Dinges János.

³ Kiváló tudós.

⁴ Belső-Szolnok megye főispánja.

⁵ Br. Wesselényi Miklós.

⁶ Gróf Degenfeld Ottó, Közép-Szolnok megye főispánja.

Béldi,¹ Kemény Ignácz, Huszár Károly, Bánffy János, Katona,² Kemény Samu, Kornis Misi, Bethlen János, Bánffy Latzi, Kosa, Pelei,³ Kemény Dénes, Dinges, Kemény Pál és Ferentz, Nemes József. Mindenüvé muzsika kísért, ezekhez mint megkülönböztetett hazafiakhoz mentünk. A beszterzei követ engedelmet kért, hogy legjobb álmából felköltettük, ez úgy mondja, az ő kötelessége lett volna.

Junius 23-dikén. A mai nap feljegyzésre méltóhoz tartozik a Kemény Pál marosszéki követ duelluma kir. hivatalos Rhédey Ferenczcel. — — — — —

Meg kell jegyezni, hogy — — — — — Kemény Pál az utóbbi nevezetes esztendőben egy magát igen kijelölt és a székelyek közt nagy popularitást nyert hazafi. — A mai nemzeti gyűlés nem volt érdekes, arról folyt a vitatás, hogy a holnapi országos ülésben miként történjék meg a Statuum praesidenssége és a három ítélőmesterre a választás. — „Mihelyt ruhát, nyelvet és szokást elhagytok, azonnal megszűntök lenni, a mik vagytok“. E magyar versezetet látám felhozva ezen című könyvben: „Durch welche Mittel lässt sich die Verbreitung der magyarischen Sprache am sichersten erzielen“.

Julius 15-dikén. Tegnap jó reggel Dédácsról⁴ megindulva, ide az nap megis érkeztem s mint képzeltem, úgy történt, követ más lett Kézdivásárhely részéről, nem én. Azon kis hiúságon, hogy részt nem vehetek a törvényhozásban, ezen legszebb jusában egy constitutionalis férfinak győzedelmeskedni fogok, csak az eszközöltessék, a mit én is óhajtok hazám javára s ha így lesz, meg leszek nyugodva.

Jul. 19-dikén. A magyarországi Diaeta egy előleges sérelmét, t. i. Erdélynek Magyarországhoz való visszakapcsoltatását azért halasztotta el, hogy akkor itt nem volt Diaeta, jó volna már most a magyarországi Diaetát erre emlékeztetni az erdélyi Rendeknek és nem kell erőltetésekről és szokásról szólnani ott soha, hol a Rendek egyben vannak gyűlve, azért, hogy törvényt hozzanak, mert Diaetán a Statusok akarattja a törvény. Én ezt barátaimnak tanácsolni fogom mint olyan, kit a fekete könyv redactorai nem hagytak részt venni mostani Diaetánkban.

Jul. 21-dikén. Bethlen Jánosné (Béldi Rosalie) meghalt hosszas betegeskedései után, négy apró gyermek marad utána, kiknek példás anyja volt, apjuk is azonban olyan, ki nevelésekre bizonyosan ügyelni fog. Kornis Gábor is haldoklik,⁵ — — — — —

¹ Gróf Béldi Ferencz.

² Sáros-berkeszi Katona Pál.

³ Ér-mindszenti Pelei Farkas.

⁴ Hunyadmegyében.

⁵ Gróf Kornis Gábor őrnagy, a kormányzó gr. Kornis János első neje-től való fia.

Felesége, szül. gróf Kuun Sofia¹ vigasztalhatatlan; így szaporodnak a holtak számai ismerőseink köréből s mennél közelebb van az ember órájához, annál sűrűbben esnek az efféle mementok. *Dulce et decorum est pro patria mori*, így én is örömezt halnék meg bármikor.

Jul. 22-dikén. Palotzi² borsodi követ azt mondta, hogy a philosophiát ugyan alávetették a theologiának, de ez a protészánsoknál olyan szolgáló, ki fáklyát viszen asszonya előtt.

Jul. 24-dikén. Eljött a kurir azon megesapó királi válaszzal, hogy Nopcsa Elek lett Statuum praesidens — — — Itélmestereknek is megmaradtak a régiék, azok is érdemtelenül, olaj ez a tűzre, de szomorú dolog, hogy a Fejedelem, persze rossz tanácsadói által nem jól informáltatva, azt cselekszi, a mi a nemzetnek leginkább fáj. *Delicta majorum inmeritum lues*, sok még nálunk a rossz és romlott lelkű ember, generatiók fognak kívántatni pusztulásukra.

Jul. 28-dikén. A mai nemzeti gyűlés, mely azon Rescriptumot taglalta, (a mely) a Statuum praesidensi, meg az ítélőmesteri kinevezéseket foglalja magában, igen-igen érdekes volt. Elő volt hozva, hogy Nopcsa Elek magát éjjelenként strásáltatja, tehát egy olyan ember legyen az országos elnök, kit úgy nyomjon és nem ok nélkül a közvélemény! nem szeretnék bőrében lenni — — — — —, mert nem élet a hazafiak által gyűlölt embernek élete. Kún Gothárd lemondott követéségéről s megint rólam van szó, hát én csak arra vagyok kárhóztatva, hogy mindig bizonytalan várakozásban utóljára még is mindenből kimaradjak. Meg is mondtam azoknak, kik óhajtják megválasztatásomat, igazítsák nálam nélkül, magam nem kérem, mert nem akarok úgy járni, mint a kézdivásárhelyi követséggel, melylyel annyira biztattak, hogy már magam sem kételkedtem benne, azonban *Jancsó*, ki annak választatott az én rovásomra, publice kikölt ellenem s ez ártott ügyemnek. *Jancsó*³ már itten is van, mihelyt megtudom, hogy mit beszélt rólam, kérdőre fogom, de ha igaz az, a mit hallottam, hogy t. i. engem revolutionárius embernek s olyannak kiáltott ki, ki gondolkozásom módjáért a cancelláriától is elmozdítottam, úgy valóban haragudni nem fogok reá, csak nevetni és sajnálni az olyan jurisdictiót, mely az efféle emberektől irtózik, egyébránt magam mentségére azt kell ide tennem, hogy a cancelláriától nem mozdítottam el, hanem önkéntesen hagytam azt oda, mivel gondolkodásom módja meg nem egyezett a servilis

¹ Osdolai gr. Kuun László s báró Bruckenthal Zsuzsánna leánya.

² Palóczy László.

³ Nyujtódi Jancsó Imre udvari fogalmazó.

dicasterialis gondolkodás módjával, tehát respective Jancsó igazat mondván, nem is neheztelek reá.

Augusztus első napján. A július 28-iki nemzeti gyűlés következtében, melyben Nopesa Eleket érdeme szerint támadták többen is, nevezetesen azért, hogy magát őrizteti, öcsese, Nopesa László a Hunyad vármegyei főispány Wesselényi Miklóst kihívta kettős viadalra, Wesselényi azt felelte neki, hogy nem akarván egy oly elvet megállítani, mely szerint a szabad szólást karddal meg lehetne akadályoztatni, a kihívást ugyan elfogadja, de csak Diaeta utánra, azonban a dolog merőben complanálódott, midőn hirtelen a hír terjedt el a városon, hogy Nopesa Wesselényit kihívta, de ez nem ment ki. Ennek természetes következése lett, hogy Wesselényi minket egybe hívott és a dolgot előadván, úgy, a mint történt, barátságosan felszólított, hogy mindent, ki tovább is ily hazug hirt merészelné terjesztetni, számadásra huzzunk. Másnap újra egybe gyűjtött minket Bethlen Domokosnál, hol egy társaságot kívánt indítványa szerint létrehozni, mely, valahányszor ilyen eset magát elé adná, sorsolásra bocsátaná azt, hogy ki legyen a bajnok, t. i., hogy ki verekedjék meg a kihívó félel, azon elvet állítva fel, hogy ez a haza ügye és hogy a kihívó is másért verekedne, a kihívott is maga helyett mást állithasson. Indítványa Wesselényinek nem kapott pártolókra, sőt sokakban botránkozást is szült, megvallom, bennem is, kivált, ha más tette volna az indítványt egy hasonló esetben, de általlátván azt, hogy Wesselényi vezérli ügy szólván az egész Dietát, hogy helye pótolhatlan volna, hogy bátorsága minden kétségen felül áll, tudom menteni.

Augusztus 8-dikán. A Gubernium parancsára Kenderessi Ferenczet¹ Hátszeg városa visszahívta és követnek Petke Károlyt küldötte ide. Kenderessi dolga méltán pártfogásra hívta fel a követeket és azok közt Wesselényit, ki ebben az első indítványt tette és kinek szavaira Nopesa László azt jegyezte meg, hogy „ez nem a Bátor fórumához tartozik“. Nemzeti gyűlés fogja ezen dolgot pertractálni, addig a dolog *in statu quo* marad, t. i. Kenderessi követnek. — A lóvásár foly, de igen gyengén, Ráday,² vett két lovat, egyebet nem tudok. — Jósika Samu elnökünk fia 29 esztendő, már két esztendeje, hogy udvari consiliarius, ezen az országgyűlésen felháborító magaviseletet tanusít.³ Szép a fiui szeretet, de a rossz dologt -- --

¹ Felső-szálláspataki Kenderessi Ferencz, kinestári fogalmazó, K. Mihály főkormányzó tanácsos fia, néhány tört. műnek szerzője.

² Gróf Ráday Gedeon.

³ Azaz a conservatív politika hive, a milyen pártra minden államnak nagy szüksége van.

így kezdődik: *Szép a felduzzadt Aresz táborában* etc., most rideg ember és nem tudom képzelni másnak.¹

Augusztus 13-dikán. Nopesa László megvette Wesselényi Miklós *Magyar Gohanna* nevű telivér ménjét 225 aranyon s ezen felül neki még egy 45 conv. forintos tajtékpipát is vett ajándékba.

Arra, hogy a *gravaminák* elébb vétessenek fel, mint a kir. propositiók, utalhatnak az 1550-dik évtől 1600-ig tartott tizenegy országgyűlésre Magyarországon, melyek kezdetén a *gravaminák* és sohasem a királyi *propositiók* vétettek elő; az 1723—1729-iki országgyűlésen is a *gravaminákkal* kezdték a discussiót, I. M. O. Tudósít. IV. kötet 2385. l. *Dé'után*. A mai gyűlés érdekes volt s az itt következő beszédekből állott: Lázár Józsefnek² hosszas, a dologhoz nem tartozó, inkább prédicatiója, mint oratioja, — Szász Károlynak hosszas és a bámulásig éles és jeles beszéde, Kún Gergelynek³ helyes, de igen nevetséges rossz előadása ugyan e tárgyban, végre Jósika Miklósnak szűz beszéde (első felszólalása a Diaetán a közvélemény tárgyában), melyben igen sok szép gondolat, szép magyarsággal kifejezve, a hallgatókat háromszoros tapsra indították. Itt látszott a publicum helyes ítélete, mely nem nézett a rossz előadásra, hanem annak velejére, arra, a mi mondatott, de az előadás annyira rossz volt, hogy a szónok néhányszor meg is akadt, annyira rossz, hogy elmondásában nem bízván, Bethlen Imrét kérte meg, hogy neki háta megett sugná beszédét, melyet az egész gyülekezett látott, de mint mondam, a rossz előadásról megfeledkezve, csak azt tekintve, a mit mondott, Jósika Miklós a helybenhagyás legszebb gyümölcsét nyerte s vitte magával (a szónoki küzdő térről).⁴ Atyafia Jósika Sámuel minden ékes és eleven előadása mellett is, azért mert nem jó, a mit mond, soha tizedrészét se fogja nyerni ennyi helybenhagyásnak s mégis merik azt mondani, hogy nincs közvélemény.

¹ Erd. kormányzékai tanácsos, nagy-ajtai Cs. Mihály ítélőmester fia, 1826-ban nyugalmazták. Mint irodalombarát nagy tiszteletben részesült, Kazinezi Ferenczcel levelezett. Tacitus historiáját magyarra fordította. A magyarok eredetéről írt munkája nem fenyegetés, de nyeresége lett volna irodalmunknak, ha megjelenhetett volna.

² Az 1834-diki országgyűlésen két gróf Lázár József királyi hivatalos volt, az egyik gyalakúti, a másik szárhegyi.

³ Osdolai gróf Kún Gergely kormányzékai titkár, gróf Kún Kocsárd (Gothardus) testvérbátyja.

⁴ Id. Szinnyei József így ír báró Jósika Miklós ezen fellépéséről: „Erdély közéletében 1834-ben kezdett szerepelni, midőn az ottani országgyűlésen félénken és tartózkodva bár, de határozott szabadelvű irányban lépett föl a megtámadott közvélemény védelmére.“ L. „Magyar Irók élete és munkái“, V. kötet, Két első munkája „Irány“ és „Vázlatok“ (megj. 1835-ben) társadalmi s politikai kérdések megoldásával foglalkoznak.

Itten van most és járja az ország gyűléseit Beóthi Ödön, a biharmegyei jeles követ, két estve éjjeli muzsikát csinált neki az ifjúság. Szentiványi,¹ a (mostani) ifjak közt a legjelesebb, ő készítette az erdélyi ifjúság feleletét a magyarországi ifjúsághoz, melyet a nemzeti gyűlésből Pozsonyba küldött követ Vér Farkas és Kemény József hozott magával, ki Bécsbe volt küldve.

A Regalisták most kétfelé oszlatnak, az egyik rész csupa *Galista*, a másik *Regalista*; a Galisták nevezetjüket *Gál Domokosról* kapták, ki az oppositio, de a szerencsétlen oppositio feje.

Szerencse, hogy sokkal nagyobb számmal vagyunk, még eddig legalább úgy mutatkoznak, a jó hazafiak, csak attól lehet félni, hogy a kétségesek, ha sokáig tart még a Diaeta, által állanak, kivált ha vesztegetni kezdik őket, diurnumot pedig annyit, mint illik, nem kapnak. Talán nem hagyja el a jó Isten szegény hazánkat!

Aug. 15-dikén. Jósika Miklós olyan, mint Horatiusnak lantosa, ki sokáig kéreti magát, de ha egyszer hozzá kezd, meg nem szűnik kintornyálni; ma megint beszélt és jól, de szörnyű kellemetlen előadással.

Elmefuttatás: a Gubernium olyan, mint a csiga, mely esúszva mászva halad a köszikla tetejére. — Gál Domokost² Kemény Samu aszalt jezsuitának nevezi³ és igen szerencsésen, mert valóban úgy néz ki, mint egy aszalt ember, jezsuitasága pedig ismeretes világszerte.⁴

Maros-Németiben augusztus 20-ikán. Megérkezvén ma reggel ide, a kis Glorietteben szállottam meg (a kertben), míg Déván szállást kapnék. Három esztendei építés után ott vagyok, hogy a' sincs, hol lakjam; most rakják házam fedelét és így csak hamar végét fogom már érni a hosszas és költséges építésnek.

Aug. 21-ikén. Turopolya eredete ebből áll, hogy Zágráb vármegye közepében fekvő néhány helység nemes lakosi a közel szomszéd eilenségtől való oltalom végett egymással frigyot kötöttek és az egyesülés következtében mintegy compromissum képen magok közt bírákat neveztek, privilegiumaikat

¹ Valószínűleg Szentiványi Mike, a ki a Méhes Sámuel által szerkesztett „Erdélyi Híradó“ egyik lapvezetője volt.

² Hilibi Gál D. 1834. okt. 3-dikán a kolozsvári kir. lyceum igazgatójává s kir. tanácsossá neveztetett ki.

³ Gróf Kemény Samu hasonnevű atyja és iktári gróf Bethlen Kata fia, az erdélyi 1834-diki országgyűlésen Aranyosszék követe, megh. 1861. jul. 25-ikén. Széles olvasottságú, nagy tudományú férfi volt.

⁴ A személyeskedés akkor is virág korát élte.

Rudolphtól kapták. Turopolya mezeje képviselőt, ki a megyék követei után ülésel és voxxal bír, *Comes campi*-nak nevezik.

A tárnok Pálffy Fidél¹ valóságos „fidelis“, de nem hazájához, hanem csakis királyához, az ilyenekre pedig, (ha a két hűséget nem kapcsolják össze, t. i. a királyhoz való köteles hűséget a haza iránt való köteles hűséggel) semmi szükség nálunk. Nekem régi ismerősem még azon időből, a mikor a nádornak kamarása volt, Bécsben sokat voltam vele és jó embernek találtam, de rossz magyarnak; tegeződtem is vele, midőn hirtelen nagy úr és excellentiás lett. Sok ideig vele egybe se jöttem, eszembe tartva azon példabeszédet: „*honores mutant mores*“ s a mikor egyszer nem kerülhettem el, megadtam neki minden titulását, a mely illette, és ő azokat el is fogadta. Más nap újra találkoztam vele, felém sietett s ezen szavakat mondá: *du hast mir die ganze Nacht verdorben, wie konntest du mich der früheren Freundschaft erinnernd so unfreundlich begegnen und mich Excellenz nennen; verzeihe, dass ich noch gestern dich daran nicht erinnert habe.* Ezt csak azért említem, mert szép vonás benne. Sokáig mentettem a felette való servilitását, melyet minden beszéde és cselekedete által bizonyít, mert meg voltam győződve, hogy ez tökéletes meggyőződése, de már most csakugyan sokallom és kárhoztatom őt, s a hozzá hasonló royalistákat, kik csupán a királyi jussokat oltalmazzák a hazaiak elmellőzésével, kirekesztésével; az ilyen royalista nem igaz royalista szemem előtt, mert a constitutionalista az igazi jó royalista.

Pálffy Fidélnek sok ferde és félszeg ideája van, így a többi között mikor a *dominale forum*-okról és in specie annak eltörléséről volt szó s arról, hogy a földesúr a maga dolgában jobbagya ellen ne ítélhessen, azt mondta, hogyha ezt elfogadják, felbomlanék a patriarchalis viszony a földesúr és paraszt közt s nem gondolta meg, hogy az már rég megszűnt és nagy okok voltak reá. Nem fog az égneк abban soha öröme telni, hogy Pálffy Fidél megtérjen. A Szent-írás mondja azt, hogy midőn egy bűnös megtér vagy két háborgó fél összebékél, e felett az égben nagy öröm szokott lenni.

Aug. 23-ikán Lunkán² voltam.

Aug. 25-ikén. Tegnapelőtt régi hálósobám új boltozatának mesteréjét én vertem be, megválnék mily tartós lesz,³ alatta

¹ Gróf Pálffy Fidél a gróf Pálffy család pibersburgi ágából.

² Lunka a gróf Gyulai család régi birtoka Zarándmegyében (jelenleg Hunyadm., körösbányai járás).

³ Ezen szoba gerendáit *részben* ép ez év (t. i. 1904.) augusztusában váltattuk fel újakkal, tehát a régiéket hetven évig tartották. Gr. K. G.

eseléhdház fog lenni, a szoba pedig a délnyugodti részen a második, ki tudni akarja; tegnap feltevék az ácsok is a koszorút a fedélre, e szerint közelgetünk az építések végéhez, — mind az ékbeverés, mind az ácskoszorú, magától értetődik, borraivalóba került. — — — — —

Nem tudom, mit mondjak a „békéltető ítélőszék“ felől, minthogy a liberalis párt mellette volt Magyarországon, hajlandó vagyok magam is mellette lenni,¹ egyébaránt, hogy valakit arra lehessen erőltetni, hogy békéeljék, hogy a forum előtt megjelenjék, mikor feltett szándéka teljességgel meg nem egyezni (tehát ki nem békélni)² azt igazságtalannak, de nevetségesnek is látom. Azt azonban, hogy a békéltetők közti egyezés felbontható legyen, magam is ezél ellen valónak látom, mert ez az ítélőszék arra való, hogy a pereket megszüntesse. — — — — —

Csak az örökös eladás jönne be, fél annyi per se volna, mint a mennyi most van, a míg ez nincs, addig jóllét nincs, addig előítéletek uralkodnak és ezt nevezik *praejudicium systhemájának*.³

Nagy Benedek budai követnek azon megjegyzésére, hogy míg a bécsi *Burg* kapujára reá van írva: *Justitia regnorum fundamentum*, addig nem fél, hogy a nemesség kasztkivánságai teljesezésbe menjenek, *Borsitzki* azt felelte, hogy a *devalcatio* is azon a kapun jött ki. Igen, de akkor még nem állott ez az inscriptio, ez az én megjegyzésem, nem mintha bizonyos lennék benne, vagy tapasztalatom is volna, hogy azolta is a legigazságosabb dolgok kerültek volna onnan ki.

— Rettentő vitatásokra adott alkalmat a pozsonyi Diatán a nemeseknek ezentúlra is kiterjedő kirekesztő jussok a városokban, mely f. hó 22-ikén a nemesek mellett dönt el; ez magában igazságtalan, míg a diaeta coordinálva nincs, míg a városoknak eldöntő vox nem határoztatik, s főként a míg a városi követek nem a polgárság által, hanem az *electa* s maga magát mindig megválasztó *electa communitas* által választatnak.

Nézetem szerint azonban veszélylyel jár a megyék votumait kockáztatni, melyek magyarasabbak és liberalisabb gondolkodásuak a városoknál, a melyek azért leginkább, mert

¹ A pártpolitika hatalma s feszélye.

² Megjegyzendő, hogy a zárjelbe foglalt magyarázó megjegyzéseket, valamint a szöveg alatti jegyzeteket a napló közlője gr. Kuun Géza tette. Szerk.

³ A földbirtokos érdeke a *conservatismus*, s nem a földbirtok eladásának megkönnyítése.

lakosságuk idegenekkel rakott,¹ magyarul nem tudó és nem is érző, a kormány mellett szózatolnak. A városi követi karban, el kell ismernünk, több igen jeles követ választatott meg, így Dienes Eperjesen és mások.

Erdélyi töredékeimhez. Hazámtól sokáig távol csak visszajövelemlen láttam, mily érdekes sok tekintetben ez az ország, mily különbözők emberei. Bécsben azt tapasztaltam, hogy egyik ember a másikhoz hasonló, hogy a csinosabb és ügynevezett téjfel világban annyira egyet nyesnek, hogy még ruhájok is, ha nem egy végből való, már szemet szúr; én szerettem mindég a magamét járni s azért a külföldön originalisnak tartottak, holott haza jöve, hamar általláttam, hogy nálamnál itthon sokkal különb originalisok vannak. Olaszországban megint egész más világot láttam, de ott is ők magok közt nagyon hasonlítanak egymáshoz. Csak az erdélyi ember nem hasonlít egymáshoz s oka talán az, hogy a legrégebb időktől fogva igen különböző nemzetek lakták ezt a földrészt.² — — — — —

A szász különbözik a svábtól s mindketten a némettől.

Erdélyben a vallások is szünet nélkül való versengésben tűnnek fel. Amerikában, hol sokkal több a vallásos felekezet, kinek-kinek vallása soha kérdésbe sem jó, azért épen, mert egyforma jussal bírnak, nálunk csak négy bevett vallás, a többit csak eltűrik, és mégis a bevett vallások³ mindig civődnek egymással, mert a törvény a hivatalokat egyformán osztja fel köztök, de a választást helyesen eltalálni sokszor nem lehetett, vagy ha lehetett, azt még sem mindég úgy ejtették meg, de legtöbbször a jelölteket a kormány nem ajánlotta megerősítésre, (mert tudta, hogy Bécsben azokat szeretik s óhajtják, kik róm. katolikusok). Azért sem akarta a kormány a jeleltek megválasztását, s a megválasztottak megerősítését, hogy az egyenetlenséget fenntartsa, az egyesült erőktől kevésbé legyen oka tartani és a maga hasznát inkább fellelje, szóval szerezet zavarosban halászni. Erdélyországban azok, kik a nemesi jusok bástyáin kívül tengetik életüket, tehát a lakosság legnagyobb

¹ Hunfalvy Pál „Magyarország Ethnographiája“ cz. jeles művében a többi közt ezeket írja: „Valóban azt kell állítani, hogy I. Lajos és Mátyás korában az országnak igen nagy része Pozsonytól és Vácztól fogva egész Kassáig és Bártfáig leginkább német vala“. L. az 59. §. a 438. l. (Budapest, 1878). *Gr. K. G.* —

Ezt azonban csak a kir. városok lakosira kell érteni, mert a mezővárosi és a falusi nép Felső-Magyarországon sem volt német, kivéve a Szepességet.

Szerk.

² Gr. Gyulai L. a különbséget leginkább az előkelő társaságban találhatta, mert ott nagyon sokan voltak a különezködni akarók; azt nem látta, hogy a szász polgárok s oláh parasztok vagy a városi polgárok, a székelyek s a megyebéli középnemesség tagjai annyira különböztek volna egymástól.

³ T. i. vallásfelekezetek.

száma, minden constitutio s oltalom nélkül az önkénynek kitéve, vármegye s város tiszteitől, földes uraiktól és az okosabbaktól nyomva, kik nem sietnek azon szent czél felé, hogy őket felvilágosítsák, tanítsák s magokhoz hasonlóvá tegyék, nyomoruságos életet folytatnak.¹

Erdély, valjuk be őszintén (de a javítás szándékával) egy oly ország, hol úgy szólva a nyugati cultura végződik, egy általmenetel a civilisatióból a barbarismusba vagy inkább megfordítva, ha lehet reménylenünk, valahai virágzásunkat és ilyen körülmények közt nem esoda, ha az emberek annyira különböznek egymástól, mert ninesen kiegyenlítő cultura. Mindent akarunk francia felhevüléssel, de annyiban hagyjuk bizonyos gyávasággal, áldozunk angol pazérsággal, de nem fizetünk egy spanyol példabeszédnél fogva, mely magyarul így hangzik: *fenn az ernyő, ninesen kas*. Könyveket írunk német példájára, de kevés tudománnyal s gyakran kútfők nélkül. Mikor az egész világ általlátta a selyem juh hasznos tenyésztését, Erdélyben még alig van tiz ilyen juhos gazda,² a nagyobb rész ellenése, azt mondja: elmételyesedik, nem nekünk való, pedig ha mētelyesedik, azért mētelyesedik, mert nines ügyelet reá, nines istálló. Az angol lovaknak mások feletti elsőségét alig tudja elismerni a lovára büszke erdélyi, selyembogarokról szó sines, sem váltógazdaságról. A helyett, hogy minerológiát, chemiát, technologiai disciplinákat, gazdaságot tanulnánk, deák nyelvvel kinoznak, melynek időtöltésnél és csekély törvénytudományon kívül semmi egyéb hasznát nem vesszük.³ Horatiust olvasva legfeljebb megtanuljuk nem gondolni a világgal, békességgel túrni a csapásokat, igaz, megtanuljuk a hazaszeretet nemesebb ösztöneit is szívünkben fellelni és ha ez meg van, úgy soha se lehet a haza jövője felett kétségbe esni.⁴ Az a nemzet, mely nyelvét, hazáját mindenek felett becsben tartja, nagy lesz. Jók a kihalt nyelvek tudósoknak, de nem életbe valók.⁵

¹ A dolog nem egészen így van. Az erd. törvényhozás tört. áttekintése másról tanuskodik, így p. o. az 1791. évi nov. czikkelyek, melyek a szabadköltözésről és úrbér rendezésről szólnak stb.

² Ezek egyike apám volt, ki ezek okszerű tenyésztésére egy gazdaszövetkezetet szándékozott létrehozni. A mikor látta, hogy meghívására a megyei tekintélyes földbirtokosok díszmagyar ruhában kardosan jelentek meg s tanácskozás helyett beszédeket tartanak, lemondott arról a reményről, hogy ez a hasznos vállalkozás megvalósúljon.

³ Ezen kifakadás a latin nyelv ellen nem méltányos, különösen nálunk, a kiknek régibb irodalma nagyrészt latinul írt könyvekből áll.

⁴ Ezek nagy dolgok, a melyeket Horatiustól, de nemesak tőle, hanem a többi görög és római classicus írók műveiből tanulhatunk.

⁵ Ez volt akkor a liberálisok nagy részének modern felfogása. Szomorú volna, ha az a mi a tudósoknak való, nem volna életre való, hiszen a tudomány az élet erélyét neveli s az életet szépit s gazdagítja.

Fel lehet serkenteni azok nélkül is a nemes indulatot a czélzatos nevelés által, *hier liegt der Hund begraben*, ezt nem találják el. Iskoláink rosszak, nevelőintézetünk hibásak, a nemzeti ellentétek közt csoda, hogy még egymást fel nem dörgöltük. Nem rég Kolozsvárt született egy gyermek, kinek apja örmény, anyja magyar apának és szász anyának leánya, így tehát maga a gyermek $\frac{2}{4}$ örmény, $\frac{1}{4}$ magyar és $\frac{1}{4}$ szász vegyüleből áll. Mi lesz már ebből? egybehasonlítva ezen három nemzet fel-tetsző különbségét, bizonyosan ismét valami egészen új. Ilyen esetek számosan létezhetnek s a vegyülek eredményei kétségesek; ha az elemek egybe nem olvadnak, olyan, mintha kén-sővel öntöznénk virágokat s menykövel raknók ki utzáinkat.

Erővel akarunk most mindent magyarosítani, de nem találjuk el a módját. Istenért! ne tegyék azt, mit a társországban többen tenni szándékoznak, s a minek már is látjuk rossz következtetését; erővel nem lehet semmit is végbe vinni, annak fényes bizonyosságai vagyunk mi magunk, a magyar nemzet, melyet igazán erőnek erejével és már régi igyekezettel semmivé akarnak tenni s talán épen annak köszönhetjük ébredésünket. Ne cselekedjünk hasonlót hazánkban lakozó idegen nemzeteinkkel, ne erőltessük a dolgot, igyekezzünk magunkat velők megszerettetni,¹ adjunk nekik jóllétet, a többi magától fog következni. Lám a szász mostani Diaetánkon végre átállatván, hogy a magyar pártját fogja, közelébb siet felénk és lehet reményleni, hogy valaha érzésben és hazaszeretetben egyek leszünk s nyelveink is egymás előtt idegenek nem lesznek. Már is igen jól beszélnek a jelenlegi szász követek magyarul s adja Isten, hogy minden erdélyi szász polgár értse nyelvünket.

Az utóbbi kolozsvári casinói közgyűlésről még nem írtam semmit, sokat nem is írhatok. Gyűlésekben nincs hiány, ott is van gyűlés, hol nincs szükség reá: azt gondolom, a fegyveriskola és casinó könnyen állhatna fel gyűlés nélkül. Egyébiránt a múlt casinói gyűlésnek elnöke én voltam és igen híven teljesíttem kötelességem, mely főképen abból áll, hogy magának az elnöknek nem szabad véleményét kifejteni, azért mondta Majtényi honti követ: *a praesesnek olyannak kell lenni, mint a jó asszonynak, kinek férje ellenében akarátja nincsen.* — *A crimen lesae Majestatis* és *nota* esetei Magyarországon 1791-ig per abusus *delegatum iudicium* által ítéltettek, utóbb, még a koronázás előtt, a királyi tábla ítéletére bocsáttattak. Ebben Erdély helyzete kedvezőbb, hol az ország rendei ítélik meg az ilyenmű pereket. Magyarországon 1687-ig a *regalisok* nem a főispánok-

¹ Ez volt gróf Széchenyi István nemzetiségi politikája.

hoz, hanem az alispánokhoz útasítottak és a vármegye rendeihez, és nincs is törvény, mely a főispánoknak hatalmat engedne és befolyást arra, hogy követeket proponáljanak vagy választassanak, igazság szerint nem is volna szabad nekik előlúlni követválasztáskor. Erdélyben is a főispánok nagyon gyakorolták ezen képzelt jussokat, mint Nopcsa, Kozma Dénes, Daniel és mások.

Aug. 28-ikán. „A mit az ész felfog, a szív érez, hogy azt kimondani ne lehessen — annyira tagadja Balogh a barsi követ,¹ hogy ezentúl keblét a bátorság, nyelvét a szabadszólás még inkább fogja éleszteni.“ Ezt azon alkalommal mondta, mikor az úgynevezett barsi rescriptum tárgyában felterjesztendő felírás elesvén, a felett egy halotti beszédet mondott, melyet Kossuth gyorsíró tudósításaiban közzé tett. Igen szép beszéd!

¹ Galanthai Balogh János szül. 1759. okt. 12-ikén, † 1837. szept. 23-ikán Füssön, Barsmegyében; az ellenzék padjain vezéri szerepet vitt.

Közli: GR. KUUN GÉZA dr.